

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kajander, Anna

Title: Materiaalisuus etnologiassa

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Outi Fingerroos, Konsta Kajander, Tiina-Riitta Lappi ja SKS

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Kajander, A. (2022). Materiaalisuus etnologiassa. In O. Fingerroos, K. Kajander, & T.-R. Lappi (Eds.), *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät* (pp. 139-154). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas, 274. <https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/tl.274/>

Materiaalisuus etnologiassa

Anna Kajander

© <https://orcid.org/0000-0002-3523-3889>

Materiaalisen kulttuurin – esimerkiksi esineiden ja rakennettujen ympäristöjen – tutkimus on osa kulttuurien tutkimusta. Etnologisessa tutkimuksessa materiaalisuus on ollut yksi keskeisiä kiinnostuksen kohteita jo tieteenalan alkuvaiheista saakka. Esineiltä tai artefakteilta ei oikeastaan voi edes välttyä aloilla, jotka tutkivat ihmisiä kulttuurisissa ja arkisissa ympäristöissään, sillä ne ovat työn, kodin ja vapaa-ajan keskeisiä elementtejä. Tavat tarkastella esineitä ovat kuitenkin vaihdelleet eri aikoina. Niitä on tutkittu materiaalisina kappaleina, joiden valmistus- ja käyttötapoja tai levinneisyyttä on ollut tärkeää selvittää. Niitä on käytetty myös välineinä tai näkökulmina, joiden kautta on päästy käsiksi erilaisiin kulttuurisiin ilmiöihin, merkitystenantoihin ja toiminnan tapoihin.

Esine voi siis olla kulttuurien tutkijalle joko varsinainen tutkimuskohde tai – kuten nykyisin usein on – tarkastelukulma, jonka kautta voidaan tutkia jotakin aineetonta. Itse esineisiin tiukasti keskittyvä tutkimus ei nykyisin ole alan valtavirtaa, vaan esineitä yhdistetään erityisesti erilaisiin kulttuurisiin käsityksiin sekä kokemusmaailmiin. Omassa tutkimuksessani olen tarkastellut kirjojen materiaalisuutta osana nykyisiä lukemisen tapoja. Sen sijaan, että olisin keskittynyt esimerkiksi kirjojen valmistustapoihin tai niissä käytettyihin materiaaleihin, olen keskittynyt käsityksiin ja merkitystenantoihin, joita erilaisiin kirjamuotoihin liitetään (ks. Kajander 2020). Varsinaisen esinetutkimuksen sijaan tarkastelukulmaani voi sanoa materiaalisen kulttuurin alaan kuuluvaksi tutkimukseksi.

Menetelmällisesti esineiden tutkimusta voivat ohjata keskeiset kysymykset sekä käytettävä aineisto, joka voi koostua itse esineistä mutta myös esimerkiksi teksteistä, haastatteluista ja havainnoinnista.

Esineisiin liittyviä ilmiöitä ja ihmisen suhdetta materiaalisuuteen tutkitaan siten samoin laadullisin menetelmin, joita käytetään kulttuurien tutkimuksessa ylipäänsä. Tärkeää on tutkimuskohteen kontekstin määrittäminen ja käsitteellistäminen.

Tässä luvussa nostan esille tapoja, joilla esineitä on viime aikoina lähestytty erityisesti etnologian alalla. Vaikka usein esineet liittyvät etnologiassakin museoalaan, tämän artikkelin näkökulma ei ole museologinen (ks. Mäkinen tässä teoksessa). Teksti selventää, kuinka esineiden avulla voidaan tarkastella erilaisia menneisyyden ja nykyisyyden kulttuurisia ilmiöitä. Se toimii lyhyenä katsauksena aiempaan alan esinetutkimukseen sekä siihen, millaisia tarkastelukulmia ja menetelmiä on sovellettu materiaalsen kulttuurin uudemmissa tutkimuksissa.

Esinetutkimuksen taustaa

Esineiden tutkimus on ollut kulttuurien tutkimuksessa, esimerkiksi etnologiassa ja kulttuuriantropologiassa, alkujaan sidoksissa esineiden keruuseen, tutkimiseen ja museokokoelmiin tallentamiseen. Antropologiassa vieraista tai kaukaisista kulttuureista on tuotu ja tallennettu esineistöä, jonka on katsottu kertovan jotakin siitä yhteisöstä, jossa ne ovat syntyneet ja jossa niitä on käytetty. Tällaisia kokoelmia on esillä esimerkiksi etnografisissa museoissa ympäri maailman (ks. esim. Helinä Rautavaaran museo tai Kansallismuseon etnografiset kokoelmat). Etnologia on tieteenalana ollut lähellä sosiaali- ja kulttuuriantropologiaa, ja myös esineiden tarkastelun alkujuuret olivat samankaltaisessa keruun ideassa, vaikkakin lähemmäs, usein kotimaahan tai lähialueille, sijoittuvan tutkimuksen näkökulmasta.

Etnologiassa ja kansatieteessä esinetutkimuksen alkuperäinen tavoite oli tallentaa esineiden avulla suomalais-ugrialaisten kansojen kulttuuria sekä suomalaista talonpoikaista elämäntapaa, jonka ajateltiin olevan katoamassa modernisaation ja kaupungistumisen tieltä. Tämä tutkimusote sai vaikutteita erityisesti luonnontieteistä ja kehityspolista. Esineiden ajateltiin osoittavan kulttuurin etenemistä alkeellisesta tai yksinkertaisesta monimutkaisempaan ja samalla kehittyneempään suuntaan. Kiinnostus esineisiin liittyi tavoitteeseen

tallentaa kulttuuria ja samalla kartuttaa museoiden esinekokoelmia. Kansatieteilijät pyrkivät aiemmin hahmottamaan kokoelmien avulla esineiden tai ilmiöiden levinneisyyttä piirtämällä niistä kansatieteellisiä karttoja (ks. Rauhala 2019, 35; Snellman 2003, 45; Lehtonen 2005, 12–13). Varsinaisiin tutkimusmenetelmiin kuuluivat esimerkiksi historiallis-maantieteellinen metodi sekä *Wörter und Sachen* -menetelmä, jossa hyödynnettiin nimistön tutkimusta esineiden ja ilmiöiden kulkeutumisen selvittämisessä (Lehtonen 2005, 12–13; Kiuru 1999, 226). Tutkimuksen kohteena olivat talonpoikaiseen elämäntapaan liittyvät esineet, sillä näiden ajateltiin kuvaavan kansankulttuuria sen aidoimmassa ja alkuperäisimmässä muodossaan.

Tutkimuksen painopiste alkoi 1900-luvun puolivälin jälkeen hiljalleen muuttua, kun tutkimus laajeni koskemaan erilaisia ammatillisia ja sosiaalisia ryhmiä. Menneisyyteen katsovan näkökulman rinnalle alkoi tämän myötä tulla muutosta ja uutuuksia koskevaa tutkimusta. Tutkimustyö alkoi muuttua keruusta ja tallentamisesta moniulotteisemmaksi kenttätyöksi, jossa kiinnitettiin huomiota myös ihmisten kokemuksiin (Snellman 2003, 50; Roivainen 2016, 44).

Positivistinen eli erityisesti määrällisiin ja mitattaviin elementteihin keskittyvä ote vaikutti pitkään etnologian tutkimusmenetelmiin. Askelia uutta kohti ryhdyttiin ottamaan 1960-luvulta alkaen (Lehtonen 2005, 14). Tiukasti esineisiin kohdistuvan tutkimuksen, esimerkiksi luokittelun, mittaamisen ja kategorisoinnin, sijaan huomiota ryhdyttiin suuntaamaan esineiden ja ihmisten väliseen vuorovaikutukseen sekä esineisiin liittyviin merkityksiin (Roivainen 2016, 44; ks. myös Nieminen, Olsson, Ruotsala & Siivonen 2011). Tutkimusta käännettiin suuntaan, jossa aineellista (esineitä) ei enää ollut oleellista ajatella irrallaan henkisestä (merkityksestä). Tämä ei tapahtunut äkkinäisenä tai mullistavana käänteenä, vaan nykyisen kaltaista esineiden ja materiaalisuuden tarkastelua haettiin pitkään.

Ratkaisevan eron objektiivisuuteen pyrkivästä faktojen keruusta subjektiivisempaan suuntaan, eli ihmisiin ja heidän kokemuksiinsa, voidaan katsoa tapahtuneen lopullisesti vasta 1990-luvulla. Tuolloin esinetutkimukseen alkoi vaikuttaa laajempi tieteenteoreettinen muutos, niin kutsuttu refleksiivinen käänne (esim. Snellman 2003, 56–57). Tämä tarkoitti kiinnostusta esineisiin liittyviin kokemuksiin sekä tutkijoiden pohdintaa heidän oman roolinsa vaikutuksista tekemiinsä

tulkintoihin ja tuottamaansa tietoon. Kärjistetysti voidaan sanoa, että viimeistään tämä sai aikaan aiemman, esineiden muotoihin ja levinneisyyteen keskittyvän tutkimusotteen väistymisen. Esineitä ryhdyttiin liittämään aiempaa selkeämmin osiksi erilaisia kulttuurisia ilmiöitä tai toimintaa. Kärjistettyä tämä on sikäli, että esineiden ja toiminnan yhteydet, esimerkiksi niihin liittyvä tapakulttuuri, on aiemminkin ymmärretty. Tutkimuksessa ei kuitenkaan aiemmin ensi sijassa tarkasteltu esineitä käyttävien ihmisten merkitystenantoja, kokemuksia tai ajatuksia.

Kiinnostuksen kääntyminen merkityksiin, symboliikkaan ja kokemuksiin horjutti esineiden asemaa kiinnostavina tutkimuskohteina. Muutos tarkoitti aluksi kiinnostuksen kohdistamista yhteisöihin ja sosiaalisiin suhteisiin tavalla, jossa esineitä pidettiin jopa yhden-tekevinä tai vanhanaikaisina tutkimuskohteina (ks. Rauhala 2019, 39; Korhonen 1999, 22). Syynä oli se, että aineellinen ja aineeton asetettiin sekä tutkimuskysymysten että menetelmien näkökulmasta vastakkaisiksi ja erillisiksi asioiksi. Kansatieteilijä Päivi Roivaisen (2016) mukaan esineet alkoivat palata kiinnostuksen kohteiksi 1980-luvulla uudenlaisen esinetutkimuksen pohjalta, joka otti vaikutteita semiotiikasta ja kulutustutkimuksesta (Roivainen 2016, 44–45). Tämän myötä esineitä alettiin huomioida aiempaa selkeämmin ilmiöiden osina.

Tutkimuksen menetelmällinen suunta ei ilmeisesti ollut kuitenkaan aivan selvä. Esineiden merkitystä etnologisessa tutkimuksessa puolustettiin esimerkiksi vuonna 2001 ilmestyneessä artikkelikokoelmassa *Pandoran lipas* (Vesterinen & Lönnqvist). Kirjan takakannen esittelytekstissä esitettiin ajatus, jonka mukaan ”[p]ostmoderni aikamme ei kunnioita esineitä, ne ovat etäänntyneet meistä”. Kirjoittajat painottivat, että esineet olivat yhä relevantteja ja monipuolisia tutkimuskohteita, ja pohtivat samalla erilaisia menetelmällisiä tai käsitteellisiä mahdollisuuksia. Etnologisen tutkimuksen suunta alkoi löytä monitieteisestä materiaalisesta kulttuurin tutkimuksesta.

Esineistä vuorovaikutukseen

Tutkimusotteen muutosta sekä esineiden yhdistämistä yhä vahvemmin aineettomiin eli symbolisiin tai merkityksellisiin näkökulmiin

voi havainnollistaa tarkastelemalla esimerkiksi kansatieteellisten tutkimusten otsikoita. Aiemmin esinetutkimuksia otsikoitiin usein hyvin konkreettisesti, kuten *Suomalaiset haarikka-astiat* (Vuoristo 1978), *Länsipohjalainen kaappikello* (Mäntylä 1989), *Kuisti* (Korhonen 1991) tai *Suomalainen sänky* (Sammallahti & Lehto 2006). *Pandoran lipas* -kokoelman artikkeleita oli jo sen sijaan nimetty otsikoilla ”Esineiden nostalgisoituminen” (Korkiakangas 2001) tai ”Esineen symbolikieli leipien kertomana” (Mattila 2001). Esineitä oli näin ryhdytty käsitteellistämään ja liittämään selkeästi osaksi merkitysten-antoja ja vuorovaikutteisuutta. Tämä vahvistui myöhemmin esimerkiksi artikkelikokoelmassa *Touching things – Ethnological aspects of modern material culture* (Korkiakangas, Lappi & Niskanen 2008), jossa tuotiin esille uudenlaisen etnologisen materiaalisen kulttuurin tutkimuksen monikerroksisuutta ja merkitystä etnologialle sekä tarvetta pohtia sen tutkimuskohteita. Teoksen tutkimusartikkeleista suurin osa oli yhdistetty teemoihin, joissa korostuivat identiteetit ja elämäntavat.

Esimerkkeinä tutkimuksista, jotka voi sijoittaa tämänkaltaiseen monitieteiseen tutkimuskenttään, toimii kolme kansatieteen ja etnologian alan väitöskirjaa. Näistä ensimmäisessä etnologi Arja Turunen (2011) tarkastelee housujen käytön yleistymistä naisten pukeutumisessa vuosina 1889–1945. Tutkimuksen aineistona toimivat naistenlehdet ja menetelmänä diskurssintutkimus. Turunen tarkastelee lehtien teksteistä ja kuvista välittyvien diskurssien kautta housujen heijastamia ja konstruomia merkityksiä, kuten sukupuolirooleja sekä käsityksiä näiden rajoista. Esineet, tässä tapauksessa vaatteet, ovat tärkeä osa tutkimusta ilman, että tutkija olisi ottanut niitä tarkasteltavaksi fyysisinä kappaleina. Sen sijaan housut toimivat näkökulmana, johon liittyneet käytännöt ja puhutavat paljastavat jotakin yhteiskunnallisista ihanteista.

Toinen esimerkki on Päivi Roivaisen (2016) väitöskirja, jonka aiheena on ”lastenvaatteet ja puettu lapsuus Suomessa, mutta osana kansainvälistä lapsiin liittyvää keskustelua” (Roivainen 2016, 27). Roivainen tarkastelee vaatetukseen liittyviä puhetapoja, jotka kertovat paitsi vaatteisiin myös lapsiin tai lapsuuteen liitetyistä käsityksistä. Tutkimuksen aineistona on kaksi kyselyä, joista toisen on kerännyt Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen

arkisto (HKT-arkisto) ja toisen Helsingin kaupunginmuseo. Lisäksi Roivainen itse haastatteli lapsia ja analysoi konkreettisia esineitä eli museoituja lastenvaatteita. Tutkimusaineisto on siis koottu erilaisista, eri aikoina kerätyistä osista. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys perustuu sekä kansatieteelliseen esinetutkimukseen että monitieteiseen materiaalisen kulttuurin tutkimukseen. Roivainen nimesi menetelmän kokeiluksi, jossa museoesineiden tulkintaan yhdistyy ”kvantitatiivisen tietokanta-analyysin lisäksi etnografiseen kerrontaan perustuvaa esineiden etnografiaa sekä *bricolage*-menetelmän periaatteita” (Roivainen 2016, 59).

Roivainen määrittelee *bricolage*-menetelmän ruotsalaisten etnologien Billy Ehnin ja Orvar Löfgrenin kehittämän kulttuurianalyysin muodoksi, joka on keskittynyt erityisesti näkymättömiksi jäävien kulttuuristen toimintamallien, esimerkiksi odottamiseen tai uneksimiseen liittyvien ilmiöiden, tutkimukseen. *Bricolage* mahdollistaa tulkinnan tekemisen, tekstin elävöittämisen sekä faktan ja fiktion sekoittamisen. (Roivainen 2016, 87–88.) Myös Ehn ja Löfgren ovat tuoneet esille, kuinka *bricolage* on sidoksissa aineiston koostamiseen. Heidän unelmointia käsittelevässä tutkimuksessaan aineiston osina toimivat esimerkiksi arkistoaineistot, kyselyt, tiedotusvälineistä poimitut haastattelut ja psykologiset tutkimukset (Ehn & Löfgren 2010, 125).

Ehnin ja Löfgrenin kulttuurianalyysiä on soveltanut myös kansatieteilijä Anna Rauhala, jonka väitöskirja *Neulonnan taito* (2019) on kolmas esimerkki alan materiaalista kulttuuria koskevasta nykytutkimuksesta. Rauhala tutki, ”millaisina taitoina ja tuotteina neulonta ilmenee eri aikakausien kontekstissa”. Hän tarkastelee työssään museoituja neuleita ja liittää nämä laajempaan sukupolvilta toisille siirtyneeseen kulttuuriseen hiljaisen tiedon ja taidon kontekstiin. Rauhalan tutkimuksessa kulttuurianalyysi toimii teoreettisena viitekehysenä, ja varsinaisen tutkimusmenetelmän hän on nimenyt taidon etnografiaksi, jossa tulkinta perustuu useammasta osasta koottuun aineistoon. Itse neuleiden eli esineiden lisäksi hän käyttää kyselyaineistoja, kokemusperäistä tietoa ja aistinvaraisia havaintoja. (Rauhala 2019, 29, 216.)

Roivaisen ja Rauhalan soveltama Ehnin ja Löfgrenin kulttuurianalyysi on hyvin lähellä etnografiaa. Sen tarkoitus on etsiä yhteisiä ja

jaettuja toiminnan tapoja tai ilmiöitä havainnoimalla ja kiinnittämällä huomiota erilaisiin arkisiin asioihin, myös esineisiin. (Ks. Ehn, Löfgren & Wilk 2016, 2–4.) Tärkeää on suunnata huomiota erilaisiin yksityiskohtiin sekä analysoida näistä tehtyjä havaintoja. Tavoitteena on löytää usein huomaamatta jääviä, itsestään selviltä tuntuvia asioita. Esineiden ja materiaalisuuden havainnoimisessa tärkeäksi nousevat erilaisten käyttö- ja puhetapojen huomioimisen lisäksi keholliset kokemukset. Myös Rauhalan tutkimuksessa yksityiskohdat sekä erityisesti aistinvaraiset havainnot nousivat tärkeiksi osiksi tutkimusprosessia, ja hän hyödynsi museoesineiden tarkastelussa myös omaa asiantuntemustaan neulojana, neuloi itse sekä reflektoi havaintojaan osana tutkimusta (ks. Rauhala 2019, 27, 134–136).

Vaikka edellä mainitut tutkimukset toteutettiin eri tavoin, niillä on paljon yhteistä. Tutkimusten kohteena olevat esineet ovat vaatteita tai neulontatuotteita, jotka on kytketty sekä inhimilliseen toimintaan (pukeutumiseen ja neulontaan) että näihin liittyviin sosiokulttuurisiin käsityksiin ja käytäntöihin. Esille nousut toiminta on yksi keskeinen näkökulma nykyiseen etnologiseen esineiden tutkimukseen. Toimintaa voi ajatella paitsi asiana, jota kohdistetaan esineisiin, myös itse esineiden toimijuutena. Esine ei siis välttämättä ole tutkimuksessa jotakin, johon ihmiset liittyvät esimerkiksi toimintaa tai merkityksiä, vaan esine kykenee myös vaikuttamaan näihin. Keskeistä on huomata esineiden ja ihmisten välinen vuorovaikutus samalla kun tutkimus voi kohdistua johonkin esineeseen liittyvään aineettomaan asiaan, kuten merkityksiin, identiteettiin tai tapakulttuuriin (esineiden toimijuudesta ks. esim. Roivainen 2016, 49; Kinnunen 2017, 36–37).

Viimeaikaisissa esineitä käsittelevissä tutkimuksissa esille ovat nousseet voimakkaasti myös ruumiillisuus, aistit ja tunteet. Esimerkiksi *Ethnologia Fennica* -lehden vuoden 2017 teemanumerossa *Material Culture* on julkaistu kolme aisteja sivuavaa tutkimusartikkelia. Niissä tulevat esille keittiöt esineiden, taitojen ja aistikokemusten yhteen kietoutumisen kautta (Bardone & Kannike 2017), iäkkäiden terveydenhoitoon liittyvää esineistöä (Alftberg 2017) sekä Samuli Paulaharjun tapa visualisoida esineitä (Korolainen 2017). Artikkeleissa näkyy ajatus siitä, kuinka tavat nähdä, kuulla ja olla kosketuksessa esineisiin tuottavat tietoa ja vaikuttavat toimintaan.

Aistikokemusten näkökulmaa on ryhdytty yhdistämään myös affektitutkimukseen, jossa keskitytään aistien, reaktioiden ja emotionien merkityksiin esineiden käsittelemisessä ja merkitysten syntymisessä. Affektiivisuus viittaa siihen, että esineillä ja materiaalisilla ympäristöillä on kyky herättää erilaisia tuntemuksia, jotka vaikuttavat meihin jo ennen kuin olemme itse tiedostaneet ja ymmärtäneet, mistä on kyse. Esineet esimerkiksi luovat ”fiilistä”, tunnelmaa, joka voi olla miellyttävää tai luotaan työntävää. Niiden herättämät reaktiot tai tuntemukset voivat ohjata ihmistä tietynlaista ympäristöä tai toimintaa kohti sekä vastaavasti siitä pois. (Affekteista kulttuurintutkimuksessa ks. Rinne, Kajander & Haanpää 2020.) Kulttuurintutkimuksen näkökulmasta kiinnostavaa on se, kuinka tavat reagoida erilaisiin esineisiin ja aistia niitä ovat sidoksissa kulttuuriin tekijöihin, esimerkiksi asenteisiin tai aiempiin kokemuksiin ja oppituihin tapoihin. Suhteemme erilaisiin esineisiin on useiden tekijöiden ja kerrostumien summa. Niiden merkitystä meille on usein vaikea tiedostaa ja pukea sanoiksi (ks. Frykman & Povrzanović Frykman 2016).

Yksi tapa ymmärtää esineisiin liittyviä kokemuksia koskee muistojen ja muistitiedon tutkimusta, mikä on yksi keskeisistä näkökulmista materiaalsen kulttuurin tutkimuksessa. Esineitä on tarkasteltu esimerkiksi nostalgian käsitteen avulla, jolla viitataan menneisyyden muisteluun hyvin positiivisessa hengessä (Korkiakangas 2001). Esineitä on myös jaoteltu ryhmiin erilaisten käyttöfunktioiden perusteella, joista yksi on esineiden tehtävä toimia muistoesineinä (Lehtinen 2003). Esine voi yksittäiskappaleena toimia menetelmällisenä apuna esimerkiksi haastattelutilanteessa, jossa se voi olla läsnä haastateltavan ja haastattelijan välisessä keskustelussa sekä toimia erilaisten kokemusten mieleen palauttamisen välineenä. Yksittäisten esineiden tai tiettyjen esineryhmien sijaan muistoja voi sitoa myös erilaisiin materiaalsiin ympäristöihin tai tilanteiden aistimuistoihin (ks. esim. Povrzanović Frykman 2020; Koskinen-Koivisto & Thomas 2018; Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2018). Tätä on käytetty muun muassa traumaattisten sotaan liittyvien muistojen analyysissä. Esimerkiksi sodan kodeistaan ajamien ihmisten kohdalla tuttuun ympäristöjen katoaminen, kodin esineiden hylkääminen tai mukana kuljetettavien tavaroiden tutkimus voi olla tärkeää silloin, kun pyrkimyksenä on avata heidän inhimillisiä ja henkilökohtaisia kokemuksiaan (Koski-

nen-Koivisto & Seitsonen 2019; Povrzanović Frykman 2020; ks. myös Kuusisto-Arponen & Savolainen 2016).

Materiaalisuus ja digitaalisuus

Nykyisin arjen materiaalisuus ja esineet ovat usein sidoksissa internetiin sekä digitaalisiin laitteisiin ja sisältöihin. Tämä on saanut etnologit ja antropologit tarkastelemaan ihmisten sosiaalisia ja kulttuurisia tapoja ymmärtää ja käyttää teknologioita, esimerkiksi matka- ja älypuhelinien vaikutuksia erilaisiin yhteisöihin (esim. Tenhunen 2018). Kulttuurien tutkijan näkökulmasta keskeistä on huomioida, kuinka teknologiat ja niiden käyttö ovat vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa, jotka käyttävät niitä usein intuitiivisesti annettujen mallien sekä aiempien kokemusten ja aistien avulla (ks. Jouhki 2019). Materiaalisuuden näkökulmasta digitaalisuus voi viitata esimerkiksi teknologian, kuten käytettävän laitteen, aineellisuuteen. Digitaalisuus tarkoittaa silti usein jotain aineetonta, esimerkiksi analogisista sähköisiksi muutettuja, digitoituja aineistoja tai niin sanottuja digisyntyisiä sisältöjä (aineistoista ks. Suominen & Sivula 2016). Ne eivät ole käsin kosketeltavissa tai sijaitse ympäröivässä fyysisessä tilassa, mutta niiden voi ajatella liittyvän myös materiaalisen kulttuurin, arjen ja toiminnan tutkimuksen piiriin. Digitaaliset sisällöt eivät rajoitu ainoastaan internetin tai älylaitteiden piiriin, vaan ulottuvat osaksi fyysistä ympäristöä ja arkista toimintaa. Digitaalinen ja materiaalinen ovat siis monilta osin yhteen kietoutuneita ja haastavat aineellisen ja aineettoman välistä jakoa.

Mainittu yhteen kietoutuneisuus tulee näkyväksi esimerkiksi tarkastelemalla kirjoja ja muuttuvia lukutapoja. Painetun kirjan rinnalle ovat digitalisaatiossa nousseet aiempaa vahvemmin ääni- ja e-kirjat, ja tämä on vaikuttanut painetun kirjan statukseen esineenä. Kun lukemista harrastavat ihmiset pohtivat suhtautumistaan esimerkiksi eri kirjamuotoihin, he puhuvat usein aistikokemuksista (ks. Kajander 2018; Kajander 2020). Keskeisiksi nousevat ajatukset kirjoista esineinä sekä toisaalta suhtautuminen lukulaitteisiin ja sähkökirjoihin digitaalisina artefakteina, jotka muuttavat lukukäytäntöjä. Painetun kirjan herättämät tuntemukset, kuten kansien ja sivujen tuntu, tuoksu,

sivujen kääntämiseen liittyvät äänet tai kirjahyllyjen muodostama tunnelma, voivat vaikuttaa lukijaan ja ohjata tämän valintoja esimerkiksi erilaisten kirjamuotojen välillä. Kirjojen sähköiset muodot muuttavat lukemiseen liittyvää toimintaa, mutta tämän muutoksen seuraukset jakavat käyttäjien mielipiteitä. Lukijoiden on kuitenkin usein vaikeaa täsmentää, miksi he haluavat valita tietyn kirjamuodon tai mitä merkitystä tuoksun kaltaisella elementillä on lukemisessa. Etnografinen tutkimus, joka huomioi lukemiseen liittyvän materiaalisuuden ja aistikokemusten näkökulmia, voi avata suhtautumista kirjoihin sekä älylaitteiden ja internetin hyödyntämistä uusissa lukemisen tavoissa.

Esineet ja materiaalisuus ovat herättäneet kiinnostusta laajemmin kirjatutkimuksen piirissä. Samalla kiinnostusta on kohdistettu etnografiaan, sillä menetelmä auttaa ymmärtämään lukijoiden subjektiivisia (aisti)kokemuksia ja kirjoihin liittyviä merkitystenantoja, joihin olisi vaikeaa saada muuten otetta. Esimerkiksi Nicola Rodger (2019) on tarkastellut visuaalisen etnografian keinoin tapoja, joilla lukijat julkaisevat sosiaalisessa mediassa kuvia kirjoista ja kirjahyllyistä. Esineiden tarkastelu digitaalisessa ympäristössä tuo etnografiaan mukaan niin sanotun uusmaterialistisen viitekehyksen.

Uusmaterialismi on monitieteinen lähestymistapa, jossa esinekeskeisyys on lähtökohta mutta jossa aineellisen tai materiaalisen merkitys on sidoksissa samanaikaisesti sekä johonkin inhimilliseen että ei-inhimilliseen, esimerkiksi ihmisen kehollisiin kokemuksiin, muistitietoon sekä virtuaaliseen maailmaan (esim. Rodgers 2019, Savolainen, Lukin & Heimo 2020.) Uusmaterialismissa kiinnitetään huomiota esimerkiksi siihen, että esineisiin liittyvät puhuvat tai käytännöt elävät ja saavat odottamattomiakin muotoja. Kyse on representatioista, joita voi ajatella symboleina, joilla on kuitenkin käytännön merkitystä. Esimerkiksi sosiaalisessa mediassa julkaistut kuvat kirjosta tai mistä tahansa muista esineistä voivat olla tutkijalle lähde, jonka kautta hän voi ymmärtää materiaalisuuteen liitettyjä käsityksiä tai toimintaa, vaikka hän itse ei olisi tutkimiensa esineiden äärellä. Virtuaalinen representaatio kertoo jotakin ilmiöstä tai ihmisestä ja voi myös osaltaan vaikuttaa materiaaliseen ympäristöön. Se on siis sidoksissa materiaaliseen, mutta merkitys rakentuu tavalla, joka on irrallaan kuvatun esineen alkuperäisestä käyttötarkoituksesta.

Digitaalisuus on tärkeä näkökulma, joka voi olla osa myös esineiden tarkastelua. Sen vaikutus nykyiseen materiaaliseen ja konkreettiseen on saanut aikaan sen, että materiaalisuus-käsitteen uudelleen määrittelyä on peräänkuulutettu. Yksi esineiden määritelmistä on koskenut niiden roolia työkaluina eli jotakin tehtävää varten luotuina kappaleina. Kun käyttämämme työkalut ja esineet, kuten työpöydät, roskakorit, asiakirjat tai postilaatikot, ovat konkreettisen materian sijaan yhä useammin virtuaalisia, tämä herättää kysymyksiä, pitäisikö esineiden tai materiaalisen käsitettä muuttaa ihmistieteissä tai tuoda käsite ”digitaalinen materiaalisuus” osaksi materiaalisen kulttuurin tutkimusta (Shep 2016; Leonardi 2010; ks. myös van der Boomen 2009). Nämä ovat näkökulmia, jotka koskevat myös etnologeja, jotka tarkastelevat nykyajassa tapahtuvia (esine)ilmiöitä. Esineympäristömme elää, ja kun yksi nykyajan keskeisimmistä arkeemme vaikuttavista elementeistä liittyy digitalisaatioon, sen on tultava osaksi myös nykyistä kulttuurista materiaalisuutta käsitteleviä tutkimuksia. Menetelmällisesti digitaalisuuteen liittyvät kysymykset voivat liittyä esimerkiksi (verkko)etnografiaan tai siihen voi olla tarpeellista hyödyntää digitaalista dataa ja työkaluja. Menetelmän valintaa ohjaavat tässäkin erityisesti tutkimusaihe ja siihen kohdistettavat kysymykset.

Mitä siis lopulta tutkitaan?

Toisinaan kokemuksellisuuteen, representaatioon ja merkityksiin keskittyvä esineiden tutkimus on herättänyt kritiikkiä. Esimerkiksi historiantutkija Alex Snellman (2016) on pyrkinyt herättämään keskustelua siitä, onko merkitysten etsimisessä menty niin pitkälle, että itse esineet on jo unohdettu. Hänen mukaansa merkityksiin keskittyvää tutkimusta tulisi tehdä, mutta tämän lisäksi tutkijoiden olisi syytä palata konkreettisesti esineiden äärelle ja tutkia jälleen esineiden valmistusta sekä niihin käytettyjä materiaaleja. Tätä hän on perustellut sillä, että esineiden fyysisiä piirteitä ja näiden vaikutusta ympäristöön olisi tärkeä huomioida.

Arkeologi Visa Immonen (2016) on todennut, että merkitystä ja aineellisuutta ei ole aiheellista asettaa vastakkain, sillä kulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuna ne ovat toisiinsa kytkeytyviä. Esineiden

nostaminen tutkimusaineiston ja -menetelmän ytimeen voi toisinaan olla tarpeellista, mutta tätäkin määrittävät ennen kaikkea tutkimuskysymykset. Itse esineitä tutkimalla ei voida vastata samankaltaisiin kysymyksiin kuin esineisiin liittyvää toimintaa tai kokemuksia tarkastelemalla. Esineiden ollessa osa tutkimusta voi olla paikallaan määritellä, onko tutkimuksessa kyse esineellisyydestä, aineellisuudesta vai materiaalisuudesta, joilla kaikilla on olemassa käsitteellinen, joskaan ei selkeärajainen ero (Immonen 2016, 190–191). Esineaineistoja ei yleensä enää käytetä etnologiassa sellaisenaan, mutta esineitä ei myöskään ole unohdettu.

Esineitä on käytetty mainituissa uudemmissä etnologisissa tutkimuksissa yhtenä aineiston osana siten, etteivät ne ole tutkimuskysymysten keskeisimpiä kohteita. Voidaankin kysyä, voisiko pelkkien esineaineistojen käyttäminen tuottaa jotakin etnologisesti kiinnostavaa. Itse en osaa vastata tähän, enkä osaisi myöskään tehdä tämänkaltaista tutkimusta, vaikka minulla on kansatieteilijän koulutus. En siis ole saanut koulutusta varsinaisten esineiden tutkimukseen, kuten olisin kansatieteilijänä saanut vielä muutama vuosikymmen sitten. Alan tutkijan niin sanottuun työkalupakkiin (Suojanen 1997) ei siten kuulu enää välttämättä itse esineiden, kuten erilaisten vaatteiden, rakennusten tai työkalujen materiaalien tai valmistustapojen, tuntemus. Sen sijaan esineet voivat olla yksi keskeisimmistä näkökulmista ja välineistä tieteenalalla, jossa tarkastellaan ihmisten kulttuurista todellisuutta. Tässä todellisuudessa ihmisten asenteet, käsitykset ja arvot ovat keskeisiä. Esineet eivät itsessään voi kertoa näistä mitään. Ne voivat olla osa tutkimusaineistoja, mutta tämäkään ei enää ole itseltään selvää.

Kysymys käytettävistä aineistoista ja tuotettavasta tiedosta on tärkeä, sillä ne liittyvät siihen, mitä esineiltä halutaan kysyä tai mihin niitä tutkimuksessa lopulta käytetään. Menetelmien näkökulmasta voisi tiivistää, että esineitä tutkiva kulttuurien tutkija voi käyttää usein samoja menetelmiä kuin laadullisessa tutkimuksessa muutenkin käytetään. Tutkimusaineistot voivat koostua esineistä, kenttätöissä tuotetuista havainnoista, erilaisista teksteistä, kyselyaineistoista ja mediasisällöistä. Esineet voivat toimia analyysin kohteina tai johdattaa varsinaisen kohteen eli esineen kanssa toimivan ihmisen ja hänen kulttuurisen ympäristönsä jäljille. Esimerkiksi etnologiassa keskei-

seksi noussut etnografinen metodologia vaikuttaa myös esineiden tutkimukseen. Etnologit keskittyvät tulkitsemaan esineiden kanssa tekemisissä olevien ihmisten esineisiin liittämiä merkityksiä ja toimintaa sekä huomioimaan myös esineiden vaikutuksia näihin. Tutkija on varsin vapaa määrittelemään tutkimuskysymyksensä tutkimuskohteensa ja tarkasteltavien esineiden suhteen.

Esineet eivät silti ole vain osa ”kaikenlaista” tutkimusta, vaan niihin liittyy erityispiirteitä, joihin kannattaa kiinnittää huomiota. Esineet on tärkeää ymmärtää osana ympäristöä, jossa ne eivät ainoastaan sijaitse vaan joka on liikkeessä ja johon ne myös vaikuttavat. Tapamme aistia esineitä ja niiden luomia materiaalisia ympäristöjä on yhdistelmä henkilökohtaisia ja kulttuurisia tekijöitä. Niihin liittyy aina erilaisia ajallisia ja kulttuurisia kerrostumia, ymmärrystä, taitoja ja käsityksiä oikeasta tai väärästä. Siksi esineet voivat olla hyvin hedelmällinen tutkimusalue. Ne kertovat esimerkiksi kulutuskäsityksistä, muistoista, tunnelmista, mausta, hallinnasta ja identiteetistä.

Tiettyä menetelmää tai näkökulmaa ei tarjota valmiina, vaan tutkijan on itse löydettävä näkökulmansa, luotava tutkimusongelmansa, kerättävä aineistonsa sekä käsitteellistettävä ja kontekstualisoitava tutkimuksensa aihe ja kohde. Käsitteet, kuten käsin kosketeltava fyysinen aineellisuus sekä symbolisia tai virtuaalisia puolia sisältävä materiaalisuus, voivat auttaa täsmentämään, mikä esineen rooli tutkimuksessa lopulta on. Esineistä ja materiaalisuudesta puhuttaessa on tärkeää ymmärtää niiden yhteys aistikokemuksiin, jotka myös ovat osin kulttuurisia. Juuri nyt ajankohtaiset aiheet, kuten digitalisaatio, eettisyys tai ekologisuus liittyvät näihin ja ovat osa materiaalista kulttuuria. Halusipa esineistä kiinnostunut kulttuurintutkija keskittyä menneeseen, nykyiseen tai tulevaan, mahdollisuuksia on monia. Laadullisen esinetutkimuksen taustat sekä jo tehdyt esinetutkimukset auttavat ymmärtämään ja löytämään tutkimusnäkökulmia esineiden maailmaan.

Lisälukemista

Frykman, Jonas & Povrzanović Frykman, Maja (toim.). 2016. *Sensitive objects: affect and material culture*. Lund: Nordic Academic Press.
Journal of Material Culture. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://journals.sagepub.com/home/mcu>.

- Lehtonen, Mikko. 2014. *Maa-ilma – materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Miller, Daniel. 2010. *Stuff*. Cambridge: Polity Press.
- Tilley, Christopher, Keane, Webb, Küchler, Susanne, Rowlands, Mike & Spyer, Patricia (toim.). 2006. *Handbook of material culture*. Lontoo: Sage.

Lähteet

- Alftberg, Åsa. 2017. New objects, old age. The material culture of growing old. *Ethnologia Fennica* 44, 23–34.
- Bardone, Ester & Kannike, Anu. 2017. Kitchen as a material and lived space. *Ethnologia Fennica* 44, 5–22.
- Boomen, Marianne van der. 2009. Interfacing by material metaphors: How your mailbox may fool you. Julkaisussa: Van der Boomen, Marianne, Lammes, Sybille, Lehmann, Ann-Sophie, Raessens, Joost & Schäfer, Mirko Tobias (toim.) *Tracing new media in everyday life and technology*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 253–266.
- Ehn, Billy, Löfgren, Orvar & Wilk, Richard. 2016. *Exploring everyday life. Strategies for ethnography and cultural analysis*. Lontoo: Rowman & Littlefield.
- Frykman, Jonas & Povranović Frykman, Maja (toim.). 2016. *Sensitive objects: affect and material culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Helinä Rautavaaran museo: Kasvokkain kokoelmanäyttely. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <http://helinamuseo.fi/nayttelyt/perusnayttely/>.
- Immonen, Visa. 2016. Sotkuinen aineellisuus. Menneisyyden merkityksistä ja ihmiskeskeisyydestä esineiden ajallisuuteen. *Historiallinen Aikakauskirja* 113:2, 190–200.
- Jouhki, Jukka. 2019. Humans and their technologies play the infinite game. *Human Technology* 15:1, 1–5. [viitattu 10.5.2022] <https://doi.org/10.17011/ht/urn.201902201605>.
- Kajander, Anna. 2018. Kirjan tuntu ja tunnelma osana lukemisen käytäntöjä. *Kasvatus & Aika* 12:2, 6–24. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://journal.fi/kasvatusjaika/article/view/74129>.
- Kajander, Anna. 2020. *Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/310595>.
- Kansallismuseo: Etnografiset kokoelmat. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <https://www.kansallismuseo.fi/fi/kokoelmat/yleisetnografinen-kokoelma>.
- Kinnunen, Veera. 2017. *Tavarat tiellä. Sosiologinen tutkimus esinesuhteista muutossa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Korhonen, Teppo. 1991. *Kuisti: kansatieteellinen tutkimus*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korhonen, Teppo. 1999. *Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa. Kirjoituksia aineellisesta kansankulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Korkiakangas, Pirjo. 2001. Esineiden nostalgisoituminen – ylevöityneen, araisen ja kansanomaisuuden nostalgiaa. Julkaisussa: Vesterinen, Ilmari & Lönnqvist, Bo (toim.) *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 75–101.
- Korkiakangas, Pirjo, Lappi, Tiina-Riitta & Niskanen, Heli (toim.). 2008. *Touching things. Ethnological aspects of modern material culture*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korolainen, Kari. 2017. The handwork of folkloristic-ethnological knowledge. *Ethnologia Fennica* 44, 35–51.
- Koskinen-Koivisto, Eerika & Seitsonen, Oula. 2019. Landscapes of loss, destruction and recovery: Sámi elders' childhood memories of the Second World War. *Ethnologia Europaea* 49:1, 24–40.
- Koskinen-Koivisto, Eerika & Thomas, Suzie. 2018. Remembering and forgetting, discovering and cherishing. Engagements with material culture of war in Finnish Lapland. *Ethnologia Fennica* 45, 28–54.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa & Savolainen, Ulla. 2016. The interplay of memory and matter: narratives of former Finnish Karelian child evacuees. *Oral History* 44:2, 59–68.
- Lehtinen, Ildikó. 2005. Seikkailua esinetutkimuksessa. Julkaisussa: Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry, 184–205.
- Lehtonen, Juhani U. E. 2005. Kansatieteen tutkimushistoria. Julkaisussa: Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry, 11–24.
- Leonardi, Paul. 2010. Digital materiality? How artifacts without matter, matter. *First Monday* 15:6–7. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: <http://dx.doi.org/10.5210/fm.v15i6.3036>.
- Mattila, Anna-Liisa. 2001. Esineen symbolikieli leipien kertomana. Julkaisussa: Vesterinen, Ilmari & Lönnqvist, Bo (toim.) *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 125–143.
- Mäntylä, Sinikka. 1989. *Länsipohjalainen kaappikello: innovaatiosta folklorismiin*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Nieminen Aila, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena & Siivonen, Katriina (toim.). 2011. *Aineen taikaa: näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Povrzanović Frykman, Maja. 2016. Sensitive objects of humanitarian aid, corporeal memories and affective continuities. Julkaisussa: Frykman, Jonas & Povrzanović Frykman, Maja (toim.) *Sensitive objects affect and material culture*. Lund: Nordic Academic Press, 79–104.
- Povrzanović Frykman, Maja. 2020. Aistimuistot ja affektiivinen jatkuvuus humanitaarisen avun esineissä. Julkaisussa: Rinne, Jenni, Kajander, Anna & Haanpää, Riina (toim.) *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki: Ethnos ry. 31–66.
- Rauhala, Anna. 2019. *Neulonnan taito*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

- Rinne, Jenni, Kajander, Anna & Haanpää, Riina (toim.) 2020. *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki: Ethnos ry.
- Rodger, Nicola. 2019. From bookshelf porn and shelves to #bookfacefriday: how readers use Pinterest to promote their bookishness. *Participations. Journal of Audience & Reception Studies* 16:1, 473–495.
- Roivainen, Päivi. 2016. *Puettu lapsuus. Löytöretkiä lastenvaatteiden saarille*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Salminen, Elina. 2011. *Monta kuvaa menneisyydestä. Etnologinen tutkimus museokokoelmien yksityisyydestä ja julkisuudesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sammallahti, Leena & Lehto, Marja-Liisa. 2006. *Suomalainen sänky: kansanomaisten vuodekalusteiden historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Savolainen, Ulla, Lukin, Karina, & Heimo, Anne. 2020. Omaehtoisen muistamisen materiaalisuus ja monimediaisuus: Muistitietotutkimus ja uusmaterialismi. *Elore* 27:1, 60–84. [viitattu: 10.5.2022] Saatavissa: <https://doi.org/10.30666/elore.89039>.
- Shep, Sydney J. 2016. Digital materiality. Julkaisussa: Schreiben, Susan, Siemens, Ray & Unsworth, John (toim.) *A new companion to digital humanities*. Oxford: Wiley Blackwell, 322–330.
- Snellman, Alex. 2016. Olisiko jo aika tutkia esineitä? – Kohti uutta tutkimusparadigmaa. *Historiallinen Aikakauskirja* 114:3, 337–341.
- Snellman, Hanna. 2003. Kansa tietää! Julkaisussa: Laaksonen, Pekka, Knuutila, Seppo & Piela, Ulla (toim.) *Tutkijat kentällä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 44–61.
- Suojanen, Päivikki. 1997. Työkaluna tutkijan persoona. Julkaisussa: Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 149–157.
- Suominen, Jaakko & Sivula, Anna. 2016. Digisyyntyisten ilmiöiden historian tutkimus. Julkaisussa: Elo, Kimmo (toim.) *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet*. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 96–130.
- Tenhunen, Sirpa. 2018. Etnografia, innovaatiot ja kehitys: matkapuhelinten käyttöönotto Intian maaseudulla. Julkaisussa: Hämeenaho, Pilvi, Suopajarvi, Tiina, Ylipulli, Johanna & Haanpää, Riina (toim.) *Soveltava kulttuurintutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 298–317.
- Turunen, Arja. 2011. *”Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?” Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumishojeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Vesterinen, Ilmari & Lönnqvist, Bo (toim.). 2001. *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuoristo, Osmo. 1978. *Suomalaiset haarikka-astiat*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.